

A Tibi sem azért bukott meg, mert nem jók a tanárok, vagy mert a Tibi hülye. Nem, hanem azért, mert a Tibi nem tanult, a tanárok meg nem törődtek vele. Ez volt a baj. A Tibi nem szeretett tanulni és a zenének élt már akkor is. Itt próbáltak a zenekarral, én megengedtem, hogy hátha akkor majd jobban tanul. Pedig olyan zenebona volt itt, hogy még a szomszédokkal is majdnem haragba lettem, mert nyáron kimentek az udvarra játszani. A gyerekek meg táncoltak kint az utcán. Nagyon jó volt, én is szerettem hallgatni. Ezt azért engedtem meg, hogy jobban tanuljon. De nem, inkább még rosszabb tanuló lett.

Egyszer csak szóltak a Tibinek, hogy ne menjen nyári gyakorlatra, mert megbukott. Nekem már előtte gyanús volt, mert az utolsó héten nagyon tanult a Tibor. Mondom neki, talán baj van az iskolában, hogy ennyire tanulsz? Nem szólt semmit. Akkor még gyanúsabb lett. Na mondom, Tibornak nyilván befellegzett az iskola. Én a matematikára gondoltam, mert abból már félévkor is megbukott. Többre nem gondoltam. Eszembe se jutott, hogy hátréből megbukik. Tibi nem szólt még akkor semmit, pedig őneki már biztosan megmondták. Aztán megérdeklődtem tőle, hogy hova osztottak be téged nyári gyakorlatra? Azt mondta, hogy a Május 1 tsz be. És mikor kell menni gyakorlatra? Hát a Tibi úgy tudta, hogy jövő héten hétfőn, 7 órára. Na akkor én már készültem, hogy a reggeli 6-kor ott legyen az asztalon. Már el is csomagoltam neki a reklámszatyorba az uzsonnát. Szólok neki, hogy keljél fel. De a Tibi nem ugrott egyből. Mondom neki újra, hogy keljél, mert már fél hét van és sietni kell, hogy odaéjréj. De akkor már gyanús volt, már láttam a menésiből, hogy itt baj van. Mondom neki, hogy most már nem fogsz odaérni. Azt mondja erre, hogy nekem már oda nem kell menni.

Mondom neki, miért nem mondtad meg ezt eddig? Azt mondja, mert nem akartalak felidegesíteni, úgy voltam vele, hogy még ezen az éjszakán aludjál egy kicsit. Abban a pillanatban felültem a kerékpárra és elmentem, de végigsírtam az egész utcát. Hát mondom, ezt már nem bírom ki.

Akkor kezdtünk építkezni márciusban, tavasszal. Akkor itt már le volt bontva minden. Én magam mentem anyagért, minden én intéztem, az embereket is. És akkor még jött ez a nagy baj a Tibivel.

Pedig ami tőlem telhető, mind a három gyerekemnek mindig megadtam. Ez látszik is rajtuk, mert jól kifejlődtek. Szép ruhába öltöztek mindig, én azért is dolgoztam olyan sokat, hogy a gyerekeknek mindenük meglegyen. Amikor a Tibi kicsi volt, csak úgy tudott elaludni, hogy ha énekeltem. Egész nap dolgoztam, és amikor volt egy kis idő, hogy aludhattam volna, húzgáltam a járókát és énekeltem neki. De ha egy pillanatra abbahagytam az éneklést, akkor már a Tibi ordított. Ha énekeltem, akkor nyugodtan aludt, és ez így ment két évig.

Mindent én csináltam, veteményeztem, kapáltam, dolgozni jártam, kukoricaföldem volt. Nekem senki soha semmit nem segített.

(Az interjút Kardos László készítette, 1983-ban)

„NEKEM MINDEN VÁGYAM AZ VOLT, HOGY OROSZ TANÁR LEGYEK...”

– *Milyen családból származik?*

– 1945-ben születtem, innen 7 km-re, egy kis faluban. A szüleim akkoriban a saját földjükön gazdálkodtak, nem volt túl nagy, csak amennyi éppen jutott a háború után, tehát juttatott föld volt. Úgy emlékszem, hogy a nagyszüleimmel együtt egy dohányföldjük volt, és ezt szerződésben művelték. Az anyukámék egyébként Erdélyből kerültek át Magyarországra, a nagyszüleimmel együtt, még a háború alatt. Aztán az ötvenes években, a káderkiemelés során, mindkét szülőmet kiemelték munkáskáderként, és behozták a Járási Tanácshoz. Az anyukám adminisztrátorként, az apukám pedig a mezőgazdasági osztály vezetőjeként dolgo-

zott. Mi akkor még kint maradtunk a tanyán a nagyszüleinkkel, két-három évre, amíg itt a lakásprobléma megoldódott. Aztán fölszámoltuk a tanyasi életet és mi is beköltöztünk. Nagyszüleim később 56 és 59 között meghaltak. Az apukámnak volt valamilyen ügye, amikor 6–7 éves lehettem, és akkor le is csukták. Valahol Szuhakálló környékén volt börtönben és az édesanyám egyik pillanatról a másikra állás nélkül maradt. A nagyszüleimnek a romániai idejüket nem számították be a nyugdíjba, tehát gyakorlatilag nem kaptak semmi pénzt, és idősek is voltak. Mi ketten az öcsémmel még kicsik voltunk, és így szakadtunk az anyukám nyakába. Nem tudott elhelyezkedni, egyszerűen az egész megyében nem kapott állást amiatt, hogy az apám volt a férje. Akkor kénytelen volt egy elég nagy nyomásnak engedve beadni a válópert. Így aztán 57-ben, amikor az édesapám még börtönben volt, el is választották őket, anélkül, hogy tárgyalásra sor került volna. Ezután az anyu dolgozhatott. A szövogyártól, a kalauzi foglalkozástól kezdve mindent megpróbált, hogy több pénzt keressen, hiszen mi tanultunk és még a nagyszülők is ott voltak. Amikor a nagymamám meghalt, 11 éves voltam. Attól a pillanattól fogva a családunk minden gondja és a háztartásvezetés gondja is a nyakamba szakadt. Késő éjszaka tanultam, rendeztem az öcsémet és a nagyapám kosztját, az orvost meg egyebeket, mert a nagyapám már nagyon beteg volt. Rettenetesen nehéz időszak volt, de nem lehetett a tanuláson észrevenni, nem voltam kialvatlan, nem voltam fáradt, úgy látszik, jól bírtam.

– *Az általános iskola elvégzése után mit szeretett volna tanulni?*

– Nekem minden vágyam az volt, hogy orosz tanár legyek, vagy műfordító. A nyelvek érdekelték. Így kerültem 59-ben Pestre a Radnóti Gimnáziumba, ahova elég nagy szó volt bejutni, főleg egy vidéki iskolából. Ott csupa olyan osztálytársakkal találtam szembe magam, akik a Gorkij iskolában végeztek, tehát egészen más alappal rendelkeztek. Ki is zártak maguk közül.

– *Vájon miért?*

– Ők voltak az a mag, akik mindig együtt voltak és nem fogadtak be senkit. Mindegy volt, hogy az mennyire hajtott, hogy tanult, nem fogadták be. Közben én másodikos gimnazista voltam, amikor az öcsém elkezdte az autószerelő szakmunkásképzőt. Így már ketten tanultunk és az anyunak hirtelen rendkívül kevés lett a pénze. Összeült a családi kupaktanács, hogy eldöntsük, hogy kinek fontosabb a tanulás. Nekem, aki letehetem esetleg később az érettségit levelezőn, vagy az öcsémnek, aki ha szakmát szerez, három éven belül keresőképes lesz. Végül úgy döntöttünk, hogy én hagyom ott az iskolát a második év közepén és az öcsém folytatja. Így kerültem Tatabányára, az anyukám munkahelyére adminisztrátornak, először csak 6 órásként, majd később, egy év múlva, már rendes 8 órásként. 900 Ft-os „hatalmas” fizetésem volt, de így is tudtam segíteni a családon és a két fizetést beosztva az öcsém már nyugodtabban tanulhatott.

– *És ezután hogyan alakult az élete?*

– 1963-ban megismerkedtem a férjemmel. Én dolgoztam, őt közben elvették katonának. Amikor leszerelt, 1965 márciusában esküdtünk meg. Akkor voltam húsz éves. Erika 65 decemberében született, mert hogy az első szerzemény a gyermek volt. Akkor még húsz hét volt a szülési szabadság, aztán bölcsődében helyezkedtem el, mint gondozónő. Közben a férjem a községi tanácshoz került, építésvezetőnek. Ő egyébként építésztechnikusi végzettséggel rendelkezik. Aztán, 67-ben gondoltam egy cifrát, Erikám akkor két éves volt, és én elkezdtem levelezőn a gimnáziumot. Ha sikerül jó, ha nem, veszíteni valóm nincs. Aztán sikerült, mert 71-ben érettségiztem, és olyannyira jól sikerült, hogy azt mondtam, hogy most már nincs értelme abbahagyni. Világ életemben vonzódtam a gyerekekhez, mindig érdekelt a tanítás. Így aztán úgy döntöttem, hogy megpróbálok tanítani, de a főiskolára jelentkezni nem mertem.

– *Miért?*

– Mert akkor már két apró gyerekem volt. Időközben Judit is megérkezett, ő akkor már kétéves volt, Erika 6. Ki akartam próbálni, hogy egyáltalán bírom-e a tanítást. Bejáróként tanítottam 3 évet a szomszéd községben, mint képesítés nélküli. Csak két év után mertem jelentkezni a főiskolára. Végül is 27 évesen kerültem be és rögtön az első nekifutásra felvettek. Nem bántam meg azóta se. 77 óta dolgozom, mint képesített tanító. Közben a gyerekek szépen nőttek mellettem. Arra mindig vigyáztam, amíg tanultam, hogy napközben még véletlenül se vegyék észre, hogy én tanulok, hogy fél ember vagyok, vagy hogy a leckémre figyelek és nem arra, hogy körülöttük mi van. Napközben ugyanúgy zajlott minden, tehát mindenki ment a maga dolgára, de este együtt voltunk, beszélgettünk, vacsorakészítés, fűrdetés, egyebek. Aztán, mikor mindenki elcsitult, akkor kezdtem én élni. Általában éjfélig-egy óráig tanultam. Ez aztán annyira belém ivódott, hogy azóta még egy speciális kollégiumot is elvégeztem, ami kétéves volt, most meg egy egyévest végzek éppen. De jó is, mert úgysem tudok éjfél előtt elaludni, az alatóhoz pedig nem akarok nyúlni.

– *Mióta dolgozik a jelenlegi munkahelyén?*

– 1975-ben jöttem ide, tehát nyolc éve.

– *Itt hogy érzi magát, milyenek a kollégái?*

– Megmondom őszintén, hogy számomra ez egy kicsit vegyes. Én egész életemben keményen dolgoztam, szóval azt hiszem, hogy nagyon hajtós vagyok. Amit csinálok, azt nem tudom félkézzel csinálni. Ha tanultam, akármilyen nehéz körülmények között is, akkor is a maximumot akartam kihozni magamból. Ha dolgoztam, akkor is. És nekem borzasztó látni, hogy nagyon vegyes összetételű a tantestületünk. Általában a fiatalok és az idősebbek között is vannak olyanok, akik félvállról veszik a munkájukat, egész komoly pénzért. Viszont, ha véleményt kell alkotni bármiről, akkor az elsők között vannak és azonnal tudják mondani. Szóval nagyon nehezen fogadom el a tantestületemet.

– *Tudott-e baráti kapcsolatot létesíteni?*

– Hát... barátságot azt egyáltalán nem sikerült kialakítanom tulajdonképpen...

– *Miért nem?*

– Az idősebbekkel talán azért nem, mert valamikor a tanáraim voltak. A fiatalabbakkal meg talán azért nem, mert nem olyan a hozzáállásuk a dologhoz, mint az enyém.

– *Milyenek találja a hozzáállásukat?*

– Szóval én nem szeretem, ha valaki a munkáját úgy végzi, hogy bemegyek a hülye gyerekekhez. Én még soha egy gyerekre sem mondtam azt, hogy hülye. Ez a munkám, és ha gyengébb a képessége, megpróbálom az ő nyelvén, de valahogy megértetni vele a dolgokat. Olyan igazi, magamhoz hasonlítható hajtóst nagyon keveset találok. Azok általában már valahol egy picit magasabb polcon ülnek. Velük meg azért nem akarok barátkozni, nehogy az legyen, hogy én is fölfelé kapaszkodom. Így egy picit egyedül érzem magam. Ahol nekem jó, az az osztály, a gyerekek. Igyekszem még a szünetben is inkább bent maradni, mert dolgunk mindig akad, és nem szívesen megyek be a kollégáim közé. Tehát emiatt valahogy nem érzem jól magam. Csinálom, mert ez van, de nosztalgiaát érzek az első iskolám iránt, ahol én még igazán senki, semmi nem voltam. Pici tantestület voltunk, mert 14-en voltunk összesen, itt meg közel ötvenen vagyunk, de ott mindenki figyelt rám, és egymásra is. Ott fontos volt az én véleményem is, ott mindenki segített a másíknak. Itt ezt én nem tapasztaltam.

– *Milyen a tantestület légköre?*

– Hát... nem jó. Talán a legnagyobb problémánk az, hogy egy meglehetősen beteg igazgatónk van, aki elég sokat van távol, vagy a betegsége miatt, vagy az egyéb elfoglaltságai miatt, népfront, pártbizottság, tanács, vagy hát nem is tudom, még mi minden. Nemigen lehet

hozzá fordulni. Szóval nem áll a helyzet magaslatán. Nagyon nagyon nehezen mond véleményt, rosszat szinte egyáltalán nem, inkább jó akar lenni mindenki felé. Na, most ez azt jelenti, hogy mindenki azt csinál, amit akar, és nincs gazdája az iskolának. Illetve van, de csak névleg. Nem csak én vagyok így, hogy peremen érzem magam, hanem rajtam kívül még nagyon sokan. Talán ha ő többet lenne közöttünk és többet tapasztalna, hallana, látna, akkor az ilyen magának való valakiknek, mint én vagyok, talán könnyebb lenne. Próbáltam, de nem sikerült senkihez közelebb férkőzni. Előfordult, hogy sajnálatból, együttérzésből egy-egy kollégánővel barátságot kötöttem. Volt egy negyven év körüli nagy tudású, magyar szakos kolléganőm, aki nem ment férjhez. Valahonnan Nógrádból csöppent ide, és életében először itt kapott lakást. Igaz ugyan, hogy egyszobásat, de mégis csak lakás volt. Igen ám, de abban a lakásban borzasztóan egyedül volt. Nahát, ezzel a Máriával voltunk úgy, hogy tényleg láttuk, hogy kínlódik, valahogy a mércéjét is olyan magasra helyezte, hogy a férjhez menés nem jött be neki. És hogy ne legyen annyira egyedül, nagyon sokszor meghívtuk őt hozzánk. Aztán ugye a véletlen úgy hozta, hogy ha már idejöttél, vacsorázz velünk. Jól is érezte itt magát, de aztán, hogy a gyerekeim nagyobbak lettek, kamaszodtak, nekem is egyre több lett a problémám. Többet kellett velük törődni, nem tudtam olyan gyakran hívni, aztán végül annyira magára maradt, hogy öngyilkos lett. Így jártam a barátsággal. Tudom, hogy ő legalább annyira nem érezte jól magát a tantestületben mint én. Nagyon-nagyon egyedül volt. Ötvenen voltunk körülötte, de ő mégis egyedül volt.

– *És nincs valaki, aki jobb igazgató lenne?*

– Én azt hiszem, hogy az a borzasztó, hogy egy vezető nálunk nem bukhat le. Egy vezetőnek vezetőként kell nyugdíjba menni. Ennek az embernek öt-hat éve van még hátra. Most újítják meg az igazgatói kinevezését, tehát gyakorlatilag még öt-hat év. Bántani nem akarják, mert annyi társadalmi munkát végzett, hogy nem akarják támadni a községi tanácson, meg a pártbizottságon azok, akik bánthatnák. Gondolom, hogy hagyni akarják. Mi meg csináljuk úgy, ahogy csináljuk. Ha nagy látogatás van, azért mindenki kitesz magáért. Gondolom, emiatt sem nyúlnak hozzá. Meg tán arra is gondolnak, hogy most lökjük félre amikor beteg, pedig eddig jó volt? És ebben is van valami.

– *Más iskolákban is ilyen a tantestületi légkör?*

– Azt hiszem, hogy ilyen.

– *És vajon miért?*

– Ez kintről nem látszik annyira, de a pedagógusnál önzőbbet, érzékenyebbet nagyon keveset lehet találni. Én sokféle munkahelyen dolgoztam, pontosan ezért merem mondani, egyébként nem venném észre. Soha máshol nem volt ilyen gondom, hogy ha valamit őszintén meg akarok mondani, az egyik lábamról a másikra kell állnom és teljesen át kell fogalmaznom mindent. Mert jaj nekem, az úgy nem lesz jó, akkor bevágják az ajtót az orrom előtt, vagy elküldenek valahova. Soha azelőtt ilyen nem fordult elő. De amióta tanítok, azóta megtanultam óvatoskodni. Pedig rendkívüli módon gyűlölöm, mert az az igazság, amit már burkolni meg átfogalmazni kell, az már nem igazság. Szerintem ez minden tantestületnek a közös problémája.

– *És a mostani pályakezdekők milyenek?*

– Hulla fáradtan jönnek ki a főiskolákról, és annyira kevés gyakorlattal, és annyira megtömvé elmélettel, amivel nem tudnak mit kezdeni. Úgy kezdik a tanítást, mintha már legalább 25–30 évet tanítottak volna, és teljesen fásultak. Egy-két év kell, mire egyáltalán észre térnek, mire rádöbbenek, hogy ez a munka mivel jár, és hogy nem azzal kell foglalkozni, amit a könyvekből tanultak, hanem a gyerekekkel. Sokszor fáradtabbak és fásultabbak, mint azok a kolléganők, akik nyugdíj előtt állnak. Rettentően megtömvik őket elméleti anyaggal, és borzasztóan kevés a gyakorlatuk. A gyakorlatban szembe találják magukat olyan helyzetek-

kel, amelyeket nem tudnak megoldani, és teljesen elmegy a kedvük a tanítástól, mert nincsenek rá igazán felkészülve. Ilyen szempontból bármilyen hátrányosak is a képesítés nélküliek, sokkal nagyobb előnyt élveznek a gyakorlatukkal. Én az egész rendszert átalakítanám úgy, hogy aki tanítani akar, illetve főiskolát akar végezni, az előbb egy évet dolgozzon. Próbálja ki önmagát. Próbálja ki, hogy egyáltalán hogy oldaná meg a feladatokat, mit kezdene a cigány gyerekekkel, hogyan zárkóztatná fel a gyengéket. Én csak utána engedném a főiskolára, amikor már érzi, hogy bírja-e idegekkel, van-e hozzá érzéke vagy sem. Mert azt senki nem állíthatja magáról látatlanban, hogy van. Azt ott, menet közben kell kipróbálni.

– *Milyenek a mai gyerekek? Jobbak vagy rosszabbak a korábbi generációknál?*

– Olyan szempontból talán rosszabbak, hogy azok az igazi hajtós osztályok, azok az igazán tanulni akarók eltűntek. Ilyen nincs. Egy kitűnőnek nem kell ahhoz az erejét megfeszíteni, hogy kitűnő legyen, mert a többi valahogy olyan lent tartja a mércét, hogy abból ő csak kiugorhat. Tehát ha a többi közepes, akkor ő magasan jeles. Észben nem rosszabbak ezek a gyerekek, mert sok mindenre vannak felkészítve, csak a szorgalmat nem tanulják meg soha sehol. Otthon az anyuka szolgálja ki őket, az óvodában pedig az óvónéni. Észbelileg nincs velük semmi probléma, csak az a baj, hogy nincs bennük szorgalom és kitarítás.

– *Mit tehet a pedagógus?*

– Tulajdonképpen mindenki csak a saját területén, a saját osztályában tud valamit tenni. Mondjuk rászorítja az ember őket az ilyen-olyan gyűjtésekre, vagy a szemét összeszedésére. Vagy hogy figyelmesek legyenek minden téren, egymás iránt; hogy megtanuljanak odafigyelni olyasmire, amire egyébként soha nem figyeltek volna. Meg arra, hogy egymást segítsék a tanulásban. A tananyagot fel kell dolgozni, azt el kell végezni, de az se mindegy, hogy hogyan történik. Mert ha én a szájukba rágok mindent kiselőadásokkal, akkor semmire se megyek. De, ha azt mondom, hogy pl. most éppen a rovarokról, bogarokról tanulunk és ki-ki búvárkodjon, keressen, hozza be és nézzük meg, akkor már más a dolog. Neki kell kikeresni, ő fedezi fel, és örül annak, hogy na, most ő milyen jó dolgot talált. Talán itt kezdődne, hogy ne szolgáljuk ki a gyereket teljesen, hanem amit lehet, azt végezze el ő maga. De ezt nem az iskolában kéne elkezdni, hanem már valamikor akkor, mikor elkezd önállóan járni, beszélni.

– *Abban az időszakban, mikor kezdő pedagógus volt, milyen anyagi körülmények között éltek?*

– Akkoriban egészen kemény megszorításunk volt, amikor én elkezdtem tanítani, mert bizony itt voltam két kislánnyal, és a férjem lebetegedett. Én kerestem 1.100 Ft-ot, ő olyan két és félezer körül, hát ez akkoriban azért nem volt rossz, de ő közben lebetegedett egy elég súlyos veseproblémával. Ez egy olyan jó évig tartott, ha nem is folyamatosan, de több alkalommal kórházba is került. Akkoriban vásároltunk ilyeneket, hogy porszívó, hűtőszekrény, és akkor annak mindenféle részlete a nyakamba szakadt, a kis fizetésemre, mert hát volt a táppénz, de az nem volt sok. Önmagunknak kellett megoldani, hiszen az anyu egyedül élt, a férjemnek a szülei pedig születésüktől fogva nyomorékok voltak mind a ketten. Tehát, ha segíteni tudtak volna, akkor se kértük volna őket, mert egyszerűen nem vitt rá a lélek. Így végül is magunknak kellett megoldani. Aztán átvészeltük valahogyan azt a másfél évet, és úgy ahogy rendbejöttünk. Ami számított, az gyakorlatilag az volt, hogy az első munkahelyemen, rögtön az első tanév végén, aztán a következő tanévben november 7-ére is, és tanév végén is, kaptam jutalmat. Ez mindig nagyot lökött rajtunk, mert ugye az talált pénz volt, az gyorsan elment valami részletre, vagy elmaradásra, vagy más fontos dologra. Így aztán lassan összeszedtük magunkat.

– *Most anyagilag milyen körülmények között vannak?*

– Mióta az Erikáék összeházasodtak, azóta megint egy picit ilyen „szerelvényt igazíts” stádiumban vagyunk, mert váratlanul jött, nem voltunk rá felkészülve semmilyen szempontból.

Sem anyagilag, sem lélekleben. És miután a gyerekeknek semmijük nem volt, és a Dénest, a lányom férjét a szülei nem tudták segíteni, kénytelenek voltunk megint mi. Csak indulniuk kellett valahogy. Úgy házasodtak össze, hogy Era négy hónapos terhes volt, tehát már a gyerekre is számolni kellett. Igaz, volt nekik is fizetésük, de öltözködni is kellett, mert a házasságuk előtti viselet... hát az egyszerűen kriminális volt. Nem hiszem, hogy felmosórongynak ma használná bármelyikük is azokat a rongyokat. Szóval gyakorlatilag az volt, hogy ők a fizetésükből felruházkodtak, amennyire csak tudtak, mi meg megpróbáltuk számukra megteremteni ezt a bizonyos otthont, és hát közben kosztoltattuk őket. Amióta együtt vannak, tehát már összeházasodtak, és a gyerekekkel is rendben vagyunk, 1.500 Ft kosztpénzt fizetnek. Ez persze csak egy névleges összeg, és én igyekszem ebből a pénzből apránként olyan másfél, kétezret visszavásárolni számukra, hol ebből, hol abból. Tulajdonképpen nem is a pénz érdekel, hanem az, hogy van egy összeg, amihez nem szabad nyúlniuk, és ezt ők tanulják meg. Szokjanak hozzá, hogy korántsem lesz ennyi, amikor majd magukra maradnak. Tanulják meg, hogy nem szabad minden pénzt kidobni az ablakon, amit megkeresnek, ezért úgy egyeztünk meg, hogy ez kosztpénz, ehhez nem nyúlhatnak, ezt le kell tenni. Hát azóta így vagyunk. Nem állunk olyan rosszul, bár félretett pénzem nincs. Felélünk mindent egyik hónapról a másikra. A kosztunk megvan, a dolgainkat fizetjük, és időnként ha valami marad, azt általában bedobjuk egy nagy bugyorba és megnézzük, hogy kinek van valamire szüksége, és akkor az kap valamit. Szóval nem teszünk félre. Egyelőre nem. Majd, ha már kicsit könnyebb lesz. Nekem most már elég szép a fizetésem, mert mindent beszámítottak, huszonkét éves munkaviszonyom van. Így most ötezer forintom van, a férjemnek meg hat-ezer. Hát ezzel azért meg tudunk lenni. A borzasztó az, hogy mindent a piacról kell venni, és három sáska van itthon. Mert én a Dénessel még egy gyereket nyertem és így három fejlődésben lévő kamaszgyerekről van szó, ill. az unokámmal együtt négy gyerek van, ugye aki szintén állandóan éhes. Szóval négy sáska. Sokszor csináltuk azt a férjemmel, hogy megvárjuk, amíg a gyerekek megvacsoráztak és mi azt ettük, ami maradt. Hiába, gyerekek még, Dénes 19 éves, Erika 18. Ez pont az a kor, amikor mindegy, hogy mi, csak sok legyen.

– *Mivel töltik el a szabadidejüket?*

– Van egy Trabantunk. Amíg négyen voltunk, addig az nagyon jó volt, de most már öten vagyunk. Általában elmegyünk arra a vidékre, ahol én születtem. A férjemnek van horgászengedélye. Az ott egy horgászparadicsom, csodálatos völgykatlanban egy kis tó, fenyvessel, és minden csodálatos dologgal, ami ilyen helyen csak létezik. Általában oda szoktunk kimeni, ott egy nagyot kirándulunk, vagy csak ülünk a parton. Ez az egyik kedvenc időtöltésünk. A másik pedig az, hogy elég népes a rokonság, ha van annyi szabadidőnk, akkor már pénteken este leutazunk az Alföldre, és onnan csak vasárnap jövünk vissza. Meglátogatjuk a rokonokat. Szombaton elég komoly hajtás van, de akkor teljesen elkészülök a vasárnapi ebédhez, hogy nyugalom legyen. Nagyon korán megebédelünk, és utána irány, valahova ki. Ha mást nem, akkor a picivel mászkálunk itt a közelben, de akkor is kint vagyunk a levegőn, együtt sétálgatunk, beszélgetünk. Különösebben nemigen járunk sehova, csak nagyon-nagyon ritkán, de elég nagy az ismerősök köre. Most meg még többet kell itthon maradnunk, mert itt van a pici. Erikákék most kezdtek egy kicsit fellélegezni, és eljárni moziba, vagy diszkóba, vagy Pestre egyet csavarogni. Tulajdonképpen szükségük is van rá. Dénesnek is kemény a munkája a mentőknél, Erikának szintén komoly a munkája itthon, a picivel is, a tanulással is, úgyhogy én örülök, ha egy kicsit elmennek, kicsit kikapcsolódnak. Addig én vigyázok a kicsire.

– *Ha visszatekint az életére, mit csinálna ugyanígy és mit csinálna másképp?*

– Rengeteget vitatkozunk a férjemmel, talán itt kezdeném. De ez olyan jellegű vita, ami nem tart tovább, mint tíz perc. Nincs olyan, hogy harag hetekig. Tehát ezt a részét biztosan így

csinálnám újra. Ismét hozzá mennék feleségül. Azt nem tudom, hogy ő újra engem venne-e el, mert ő mindig azt mondja, hogy ilyen házisárkányra bárhol szert tehetett volna. Tény, hogy bármi bajunk van, azt mindig megmondjuk. Hol haragosan, hol finoman, hol megsértődik a másik és akkor összekapunk, de az csak addig tart. Tehát ezt mindenképpen ugyanígy csinálnám. Legföljebb kevesebbet vitatkoznék. A gyerekeket mindenképpen így akartam, éppen kettőt szerettem volna, így is sikerült. Soha nem lett volna harmadik, de azt mondtam, hogyha véletlenül lesz, akkor legyen. Talán amit másképp csinálnék az az, hogy akaram csinálni. Nem volt túl könnyű az életem, ez tagadhatatlan, de mikor tanultam, meg azóta is, amivel megbíztak, akár a pártnál, akár a KISZ-nél, akár a Vöröskeresztnél, akárhol, mindig azt mondtam, hogy jó, megcsinálom. Talán ez az, amiből ma már szívesen engednék. Ennyit nem lett volna szabad elvállalni. Ugyanis pontosan ezért van az, hogy csak a hétvégekre tudok tervezni ma is a gyerekekkel, és ez régen is így volt. Mert hiába tanítottam csak délelőtt, a délutáni felkészülés elvett még két-három órát a napomból, és jöttek még a különböző társadalmi munkák. Ezt az időt sajnálom. Sajnálom, mert ezt inkább a gyerekekre kellett volna fordítani. De hát ezt az ember mindig csak utólag látja. Szóval igaz az a régi mondás, hogy egy anya elsősorban otthon legyen. Nem azt mondom, hogy a négy fal között maradjon, dehogya, vállaljon munkát, végezze is a legjobb tudása szerint, de ahogy ott letette a lantot, lehetőleg ne vállaljon mást, mert ott vannak a gyerekei, inkább azokkal törődjön, hiszen azoknak szükségük van rá. Azokat az éveket senki nem adja vissza. Ez az, amit másként csinálnék. A gyerekekkel kapcsolatban nem csinálnék másképp semmit. Tehát nem bántam meg, hogy nem kényszerítettem erőszakkal vissza Erikát az iskolába. Remélem, hogy nem bánom meg azt se, hogy bár szerettem volna, ha a kisebbik lányom gimnáziumba kerül, mert annyira kialakulatlan még, hogy fogalma sincs arról, hogy mi akar lenni, de ő elmegegyesboltba eladónak. Én meg azt mondtam, hogy jó, rendben van, csináld, te akarod. De végig kell csinálnod, mert én még egy Erikát nem akarok.

– *Erika szabadon döntötte el, hogy hova akar menni?*

– Ő annak idején nagyon akarta az óvónőképző szakközépiskolát. Mi kézzel-lábbal hadakoztunk a bejárás ellen. Most utólag látom, hogy jobb lett volna, ha itt marad a közelünkben. Juditnál is inkább attól félek, hogy bejáró lesz.

– *Miért nem erőltette Erikának az iskola folytatását?*

– Egész egyszerűen azért, mert éreztem, hogy ennek be kell érnie. Ha Erika akkor nem keveredik rossz társaságba, és nem ennyire könnyen befolyásolható éppen abban a legnehezebb időszakban, akkor vele sem járunk így. És ha egyáltalán többet tudunk utána járni. Bár a csuda tudja, hogy akkor mire jutottunk volna. Ennek ellenére nem bántam meg, mert amikor valamit erőszakolni kell, akkor annak nem sok értelme van. Tulajdonképpen, ha előlről kezdeném, biztosan így csinálnám megint. Jó érzés volt, hogy annak idején az anyun tudtam segíteni, aztán jó érzés volt, hogy saját erőből mégiscsak elértem a célokat. Amit lehetett, azt saját erőből mi kaptuk össze magunknak, nem mentünk soha senkihez sem kérni, sem kalapolni adományért. Ami van, az a miénk, azért mi dolgoztunk meg. Ha a munkahelyem is jó lenne, akkor azt kellene mondanom, hogy boldog ember vagyok.

– *Hogy kezdődtek a problémák Erikával?*

– Ez a probléma nem csak az volt, hogy ő abbahagyta az iskolát, ez csak a kisebbik probléma volt. A nagyobbik az volt, hogy egy tatabányai bandába keveredett, és elkezdett csavarogni, amiről mi nem tudtunk.

– *Hogyan lehetett erről nem tudni?*

– Egyszerűen nem tudtuk, hogy a gyerek csavarog. Az iskolában azt hitték, hogy itthon van, mi pedig azt hittük, hogy az iskolában van. Semmi különös, vagy szokatlan dolog nem

látszott rajta. Ugyanolyan volt, mint azelőtt, ugyanúgy elment iskolába, szóval semmit nem lehetett észrevenni rajta.

– *És akkor végül is hogyan derült ki, hogy csavarog?*

– Erika körül az a hercehurca a téli időszakban kezdődött, valamikor február körül. Elég kemény telünk volt. Tatabányán lakik az öcsém és a sógornóm is, és úgy beszéltek meg, hogy ne kelljen hazajönnie ilyen időben, ott alszik náluk. Megbeszéltük azt is, hogy este hívnak bennünket telefonon. Telefon sem jött, Era sem jött, azzal nyugtattam magam, hogy biztosan ott van náluk. Eszembe se jutott más, hiszen soha nem maradt ki annak előtte. Azelőtt ha el akart menni valahova, elkéredzkedett, és időben haza is jött. Másnap aztán készültem menni az iskolába, de csak nem tudtam megnyugodni. Nem aludtam egész éjszaka, éreztem, hogy valami nem stimmel, csak azt nem tudtam, hogy mi. Hét óraker aztán úgy döntöttem, hogy nem megyek tanítani, mondtam a férjemnek, hogy szóljon be az iskolába, én megnézem az Erát. Még is egyeztünk, de amikor kinyitottam az ajtót, ott állt egy rendőr. Akkor már tudtam, hogy baj van. Kérdezte, hogy mi vagyunk-e a szülők, mondtam, hogy igen. Erre azt mondta, hogy azonnal menjünk Tatabányára a kórházba, mert a gyerek öngyilkos lett. Hát ez egy jó rendőri fogalmazás volt, azt hittem, rögtön összeesem. Aztán mikor látta, hogy készülök elájulni, akkor mondta, hogy nem öngyilkos lett, csak megkísérelte, és menjünk érte, mert biztosan kiadják. Na, hát erre aztán a férjemmel lóhalálában el Tatabányára. Hát én nem találtam meg az Erát a kórházban, illetve nem ismertem meg, mert olyan átázott, toprongyos, piszkos göncökben volt. Az még hagyján, hogy majd lesült a képemről a bőr, de én azon kívül nem is tudom megmondani, hogy mit éreztem. Nem merték a kórterembe betolni, mert nem tudták, hogy kiféle-miféle, és nem tudták, hogy nem lop-e el még az éjszaka valamit. A folyósón volt kint, egy átázott, ócska lódenkabátban, és egy ócska farmerban, nagyon piszkosan. Így találta meg a rendőrség és így vitték be. Tatabányán az állomáson volt, akkor már eszméletlen állapotban, gyógyszert szedett be. Akkor tért nagyjából magához, amikor érte mentünk. Semmi egyebet nem szóltunk, csak azt, hogy gyere haza. Ezzel ezt lezártuk. Lemosdattam, rendbetettem, lefektettem. Aztán úgy két napig nem mertem mellőle elmozdulni. Az iskolában is kénytelen voltam megmondani mi történt, mert hát most mit mondjak. Úgyis megtudják, hát semmi értelme nem lett volna, ha letagadom. Ez után semmi különös nem volt. Mi igyekeztünk úgy csinálni, mintha nem történt volna semmi, mert láttuk rajta, hogy eléggé ki van borulva és nem akartuk bolygatni. Gondoltam, majd megvárom míg lecsendesedik a dolog, és akkor beszélgetek vele. Őrajta különösebben nem volt látható semmi. Elég egykedvűnek mutatkozott, csendes volt és hallgató. Ezután jött egy kétnapos eltűnés. Ez talán egy hónap leforgása alatt történt. Akkor se mondtunk neki semmit, sem azt, hogy miért csináltad, sem azt, hogy elköveted-e még egyszer, mert semmi értelmét nem láttam annak, hogy beszéljek vele. Ugyanis a gyerek szemében valami olyan rettenetes elzárkózás volt, hogy úgy döntöttem, hogy kivárom, egyszer csak elmondja. De ő egyáltalán semmi jelét nem mutatta annak, hogy bármiről is beszélni akarna. Egykedvű volt, semmi nem érdekelt, de más különösebb nem volt.

– *A csavargást folytatta?*

– Igen. Olyan másfél-két hónap telhetett el és újra eltűnt két napra. Akkor már első nap azonnal a rendőrséghez fordultunk, mert féltünk, hogy valami megint történt. Hát annyit történt, hogy ismét ráakadt a banda, ő meg a bandára. Semmi egyebet nem csináltak, mint a vasútállomáson, a sínek túlsó oldalán van egy zöld rét, ott bandáztak, ott aludtak, ott vacsoráztak és ott töltötték az időt a réten. Másnap ment iskolába. Na, aztán mi a rendőrséggel megtaláltuk, hazahoztuk. Akkor se kérdeztünk tőle semmit. A férjem annyit mondott neki, hogy Erika, ez egy kicsit sok, én már attól félek, hogy az állásommal játszom. Ekkor Erika azt mondta, hogy vegyük tudomásul, hogy őneki a banda mindennél többet ér. Mond-

tuk, hogy jó rendben van, akkor gondolkodj el azon, hogy vagy a banda és akkor kénytelenek leszünk beszólni az ifjúságrendészetnek, hogy a bandából szippantsanak ki és vigyenek intézetbe, vagy mi, mert ezt így mi tovább nem tudjuk vállalni. Nekem akkor voltak nyolcadikosaim, jóllehet ismertek a szülők, de mégis rettenetes dolog volt beszólni éppen nekem a nehéz gyerekekről, akkor, amikor tudtam, hogy az enyém is ilyen, sőt...! Sokkal komolyabban ilyen.

– *És Erika hogy reagált erre?*

– Látszólag megnyugodott. Bántani nem bántottuk, amennyi szabadidőt lehetett, én annyit töltöttem itthon. Jószerével ahogy letettem a tanítást, abban a pillanatban jöttem haza, és nem törődtem a benti dolgokkal, nem érdekelt, hogy ki helyett kellene bemenni, vagy hogy mit kellene csinálni. A munkámat hazahoztam, hogy itthon csináljam meg, hogy itthon legyek, mire jön haza és rendben legyen itthon minden, hogy beszélgetni tudjunk. De nagyon elzárkózott. Hiába próbáltam bármit, bárhogyan is alakítottam a dolgokat, semmire sem jutottam vele. Teljesen és mereven elzárkózott tőlünk.

– *Az iskolában hogyan reagáltak az eseményekre?*

– Év vége felé járt már akkor, de én addig is elég sokat beszélgettem az osztályfőnökével. Mondta, hogy tulajdonképpen nem tudja, mi van a gyerekekben, valahogy nem tud vele zöld ágra vergődni. Én akartam volna tanácsot kérni, de ő is azt mondta, hogy nem tudja, egyszerűen nem tudja, hogy ez a gyerek egyáltalán akar-e tanulni, vagy egyáltalán nem akar. Fogalma nincs róla, hogy mi váltja ki belőle ezt az egészet. Nem úgy tanult, ahogy kellett volna, mennél többet bíralták az öltözködését, annál inkább úgy öltözött. Itthonról elengedtem normális ruhában, és közben kint a villanyóra szekrényében volt a másik ruhája, és a vonaton, a vécében öltözött át. De valami rettenetesen szakadt dolgokat kell elképzelni. Hosszú időbe telt, mire én erre rájöttem. Először nem tudtam elhinni, hogy nem felel meg az a nadrág, az a pulóver, az a kabát, amit itthon felvesz, mit kifogásolnak ezen az iskolában? Jóval később derült ki, hogy ő nem abban megy iskolába, az szépen marad egy zsákban, és ő egy másikban megy az iskolába. Elég sokat nyüstölték emiatt, ezért is szembefordult a tanárokkal. Én nem tudom, hogy miért, hogy csalódott-e az óvodai gyakorlatban, vagy egyáltalán az óvónői munkában, de egyre jobban elfordult az egésztől. Úgy egyeztünk meg az osztályfőnökével, hogy a nyarat arra használom fel, hogy beszélgetek vele. Tisztázzuk, hogy akarja, vagy nem akarja, mert ennek így semmi értelme nincs. Örökös rettegés volt nekünk reggel, hogyha elment, bemegy-e az iskolába, utána hazajön-e, és egyáltalán mi lesz vele aznap. Az apja nem is beszélt vele, inkább rám bízta. Én azt mondtam neki, hogy ha nem akarod, ne csináld. Mert ennek értelme nincs, mert ha az ember valamit nagyon akar, akkor azt úgyis elvégzi, még ha feje tetejére áll a világ, akkor is. Hagyjunk rá időt, hátha később akarod csinálni, hátha később meggondolod magad, de egy biztos, hogy nem csavaroghatsz. Vagy tanulsz, vagy dolgozol, de nem csavarogsz.

– *Erika mit választott?*

– Látszólag úgy nézett ki, hogy a tanulást választja, és mikor vége lett a nyári szünetnek és indult az új tanév, el is ment beiratkozni. Az évnnyitóra is elment, ez valamikor augusztus végén volt. Látszólag úgy nézett ki, mintha kicsit megnyugodott volna, vagy talán egy kicsit észhez tért volna. Mi ezt nagy nagy örömmel figyeltük, és kezdtünk reménykedni, hogy hátha... talán most rendbe jön minden. Mikor én elsején elmentem a mi évnnyitónkra, akkor Erika már jött haza Tatabányáról Dénessel. Akkor már Dénessel járt. Ekkor már látszólag egész stabilnak látszott az idegállapota, közlékenyebb is volt, vidámabb is volt. Úgy gondoltam, hogy na most talán változik a dolog. Azonban mire hazajöttem az évnnyitóról, Erika már nem volt otthon, hanem csak egy levelet hagyott, és csak annyit írt, hogy ne keressük. Nem tudtam elképzelni, hogy hol van, mit csinálhatott, merre mehetett, hiszen reggel jó-

kedvűen váltunk el. Annyit tudtam, hogy délután találkoztak Dénessel. Mondtam a férjemnek, hogy irány Vértesboglár, mert Dénes ott lakik, és megkérdezzük tőle, hogy hol van Erika. Mire mi indultunk volna, akkor jöttek már a tér felől a fiúval. Mikor kérdeztem, hogy hol voltatok, akkor mondta Dénes, hogy Erika gyógyszert szedett be, és az ügyeleten voltak. Kiderült, hogy aznap délután valami ostoba, együgyű dolgon összekaptak, Dénes azt mondta, hogy hazautazik, el is ment, Erika meg szépen ami gyógyszert csak talált otthon, azt mind beszedte, illetve mindegyikből valamennyit. De a Dénesnek volt egy nem tudom én hányadik érzéke, és visszafordult. Azt mondta, hogy már egy órát beszélgették, mikor látta, hogy Erika rosszul van. Gyorsan az ügyeletre vitte, mert közben bevallotta, hogy rengeteg gyógyszert szedett be. Na, ez volt a második kísérlete.

– *Ezután mi történt vele?*

– Bevitük a kórházba, ugyanoda, ahova először, és ott persze a pszichológus azt nézte, hogy a családi körülmények, a szülők, a nem tudom mik. Én meg mondtam, hogy én ennél többet, ha megfeszülök se tudok mondani, meg tenni, mint eddig. Akkor azt javasolták, hogy próbáljuk meg Erikát egy pszichológushoz elvinni, komolyabb beszélgetésre. Lehet, hogy egy hónap, lehet hogy kettő, nem lehet tudni mennyi ideig, de próbáljuk bevinni őt Fehérvárra, ugyanis a kislány úgy nyilatkozott, hogy nem akar iskolába járni, csak azért tette az egészet. A pszichológusnak azt mondta, hogy egyrészt azért szedte be a gyógyszert, mert Dénessel összeveszett, másrészt, mert meggondolta magát és mégsem akar tanulni, de nem meri nekünk megmondani. Így az első ténykedésünk az volt, hogy rögtön azt mondtuk, hogy kész, az iskola be van fejezve. Amíg megerősödsz, addig gondolkodjunk azon, hogy hol tudsz elhelyezkedni, lehetetlent nem kívánunk tőled, de ahogy megbeszéltük, vagy ez, vagy az. Ingyen nem élünk. Aztán, ahogy megerősödött nem is én, hanem a Dénes anyukája ment be vele az iskolába. Ott csak annyit írtak be a bizonyítványába, hogy egészségi okok miatt tanulmányait megszakítja. Fenntartással írták ki az iskolából, hogyha netán következő szeptemberben meggondolja magát, minden további nélkül visszamehet és ott folytathatja, ahol abbahagyta. Miután ez megtörtént, valahogy más lett az Era. Egész rövid időn belül el is tudott helyezkedni, a Dénesék falujában, Dénes anyukája segített neki állást találni. Én ugyan mást szerettem volna, de ő azt mondta, hogy szereti ezt a munkát. Valahogy ez volt az az időszak, amikor kezdett kicserélődni. Aztán láttam, hogy megint probléma van vele, megint kevésbé közlékeny, valami baja van, valami bántja. Ez az az időszak volt, mikor tudtam már, hogy terhes és még nem tudta, hogy megmondja-e, vagy hogy kinek mondja meg. Aztán úgy alakult, hogy ráhibáztam. Rákérdeztem, és akkor kénytelen volt megmondani. De azt mondta, hogy az apunak ne szóljak, mert az őt megöli, de ő nem akarja elvetetni a gyereket. Semmiképpen nem. Tudtam, hogyha valakit, vagy valamit szeret, akkor az az apróság, a gyerek. Azt mondtam, hogy jó, egyáltalán nem vagy abban a korban, hogy ezt csináld, de ha már megtörtént akkor vállaljátok mind a ketten. Én a bőrdönet vásárra nem viszem, ha az a gyerek megfogant, akkor azt a gyereket meg fogod szülni. Lehet, hogy aztán egy év múlva esetleg elváltok, de ennek a gyereknek most lesz apukája és anyukája és ez a gyerek meglesz. Aztán, mint kiderült, ők is így gondolták. Csak meg kellett várni, míg a Dénes 18 éves lesz. Így már négy hónapos terhes volt Erika, mikor végül is összeházasodtak. Aztán elég nehezen viselte mindazt, ami a terhességgel jár, elég sokat volt kórházban, mindig mentünk utána, rendeztük a dolgait. Csitítottuk, mert mindig haza akart jönni. Albérletben laktak rövid ideig, de aztán annyira nem érezték jól magukat, hogy tulajdonképpen fizették az albérletet, de állandóan itt voltak, itt aludtak. Ennek semmi értelme nem volt, és így visszahoztuk őket. Azóta itt vannak. Nagyon nehéz időszak volt, és tulajdonképpen úgy igazából soha nem is tudtuk kibeszélgetni magunkat, mert mindig jött valami újabb. Én meg úgy voltam vele, hogy láttam rajta, hogy ezt az időszakot nagyon-nagyon röstelli. Sőt, ahogy nő a gyereke, a

felelősségérzete is egyre nő. Talán egyre jobban szégyelli magát. Így azt az időszakot nem is említi senki. Nem beszélünk róla, kész, megtörtént, megvolt. Most az van, hogy tanulsz, dolgozni fogsz, mit tartogat számodra a jövő, mi érdekel, mihez akarsz fogni. Inkább ez van most. Szóval a régi dolgokat már egyáltalán nem emlegetjük, a múltról nem beszélünk már. Úgy gondolom, hogy ebben az esetben ez így volt célszerű, mert annak, hogy felhánytorgassunk bizonyos dolgokat nem sok értelme lett volna. Azt hiszem, hogy ő ebből rengeteget tanult. Nagyon sokat komolyodott, szinte teljesen megváltozott. Azt hiszem, ezt egyéb módon, pl. beszélgetéssel vagy meggyőzéssel nem sikerült volna elérni. A gyerekével egyáltalán nem úgy bánt, mint általában az ilyen tinédzser anyukák, akiknél úgy képzelem az ember, hogy talán nem is ért hozzá, nincs még türelme hozzá. Nem, ő mindig tudja, hogy mit kell a gyerekkel csinálni, ezt pontosan érzi. Igaz, eleinte nagyon sokat kérdezett, de hát ez természetes is. Most már egyre ritkábban kérdez. Nagyon ritkán kell neki olyant mondani, hogy: te Erika, nézzük meg a gyereket, mert hátha tisztába kell tenni. Szóval a világ legtermészetesebb dolgaként fogja fel mindazt, amiben most él. Úgy látom, hogy most végig fogja csinálni az iskolát is. Kicsit később fog érettségizni, mint a társai, de nyert vele egy családot, és a család most olyan nagyon szoros kapocs a számára, hogy azt hiszem, hogy rengeteg mindentől megóvja őt.

– *A férjével hogyan él?*

– Dénessel nagyon jól megvannak. Mi igyekszünk nem beleszólni semmibe. Ott van a ti szobátok, mondom, ha vitátok van, azt ott tessék bent megoldani. Ha véletlenül előtünk zajlik a vitájuk, akkor sem szólunk bele, mert tudom, hogy ők öt perc múlva megbékülnek, viszont ha mi bármit is mondunk, az bennük marad. Szóval nehéz lesz neki, de szerintem ugyanúgy végig fogja csinálni amit most vállalt, mint ahogy én is végigcsináltam azt, amit vállaltam. Kicsit késve ugyan, de gondolom, hogy ugyanúgy fog neki is sikerülni, mint a volt osztálytársainak. Sokat változott a gyerek óta is, meg egyáltalán az összekerülésük óta. Rengeteget. Előnyére vált, ami történt. Most sokkal közlékenyebb. Hangulatember még most is, de uralkodik magán, és így ez egészen más.

(Az interjút Szabó Júlia készítette, 1983-ban)

